

* CAROLI MAGNI CAPITULARE MISSORUM AQUITANORUM (An. 789, Mart. Aquis).

Ex eodem Codice Vossiano, fol. 131, exscriptum, anno 789 assignavi, ob sacramentum fidelitatis in Capitulari generali ejus anni præscriptum. Cui quidem tempore et viginti anni inde ab initio regni Caroli præterlapse (capp. 2, 5) optime congruunt. Missorum nomina, Manicio et Eucherius, Aquitanos genere arguunt. Capitula ad constitutionem Pippini supra editam et alteram a Carolo anno 779 promulgatam referuntur.

INCIPIT BREVIARIUM

De illa capitula quæ dominus rex in Equitania ¹ Mancione et ² Eugerio missis suis explere sacramentum fidelitati einrdæ ³.

1. De illo edicto quod dominus et genitor noster Pipinus instituit, et nos in postmodum pro nostros ⁴ missos conservare et implere iussimus, vel de nostros edictos quomodo fuerunt custoditi.

2. De illa restauratione ecclesiarum illi qui res eorum habent per istos 20 annos, quid egere inde, aut quare non sunt.

3. Ut si aliquis de illas res ecclesie, quas eo tempore possidebant quando illa patria Deus sub nostris manibus posuit, postea minimatum vel abstractum fuit exinde.

4. Ut episcopi, abbatibus vel coenobie sanctorum sub ordine sancto esse redebuissent, propter quid non sunt.

5. Ut ad illos pauperes nova aliqua consuetudo inposita fuit postea.

6. Quomodo illis beneficiis habent condictos provideant, vel suos proprios.

A 7. Ut quod ⁵ ostiliter ad nos perget, quomodo debeat agere.

8. Ut dum in hoste aut in aliqua utilitate nostra aliquis ⁶ fuerit, et de suis res aliquit exforciaverit vel disvestiverit.

9. De illis beneficiis intentiosis.

10. De missis nostris, quicquid apud illis seniores consensaverit ⁷.

11. Ut decima de omnia secundum iussionem episcopi dispensentur, et omnes dent.

12. De illis latronibus homicidiis ⁸ de infra innotitate.

13. De vindicta latronibus aliquæ vel occasione.

14. De rebus ecclesie, nono et decimo vel de quantis casatis ⁹ precarias renovare debet.

B 15. De truste ¹⁰ non faciendo.

16. De gellonia ¹¹.

17. De collectas super itinerantibus ¹², vel de pontibus aut navigiis, qui orationis causa ¹³, vadunt.

18. De herba defensionis tempore ¹⁴.

Reliqua exciderunt.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Mancione Teugerio cod. ² lege fidelitatis iniunxit. ³ nos cod. ⁴ lege quicumque. ⁵ aliquit c. ⁶ i. e. consenserint. ⁷ i. e. homicidiis. ⁸ ita correxi; cansis censatis cod. ⁹ triste cod. ¹⁰ i. e. geldonia ¹¹ ita correxi; intrantibus c. ¹² clausa c. ¹³ finis paginae; proxime sequens, quæ iam excisa est, excerpta capitulum 18-23 Capitularis anni 779 præbuisse videri potest.

NOTÆ.

* Capitulare hoc, in prima Caroli Magni Capitularium recensione omissum, hic sistimus. Edit.

APPENDIX AD CAPITULARIA. CAPITULARIA SPURIA.

CAROLI MAGNI CONSTITUTIO SCAHININGENSIS (An. 784).

Memorant annales Laurissenses, Carolum an. 784 per Thuringiam Scahiningum usque progressum, cum Saxonibus fecisse conventionem; quam ipsam in chronico quodam Gandersheimensi repertam, Joan. Christophorus Harenberg an. 1758 in primo fasciculo Monumentorum historicorum adhuc ineditorum pag. 90, divulgasse professus est. Sed cum de fide editoris haud ita constet, ut ab eo prolata indubiam sibi auctoritatem vindicare possint, et saltem de vocabulorum vel etiam sententiarum aut per chronistam aut per editorem immutationibus suspicio, in locis, ex. gr., « et de punctibus multifariis conventum » « in loco Seligenstat, vulgo Sliestat » « decimas et nonas ex omni proventu » « dona component, » haud omnino vana esse videatur, dubia fidei documentum inter genuina Caroli capitularia non recipiendum censui.

Cum in Saxonia orientali una cum primoribus C Seligenstat, vulgo Sliestat, inter Oreheim et Scanigge fiat opidum ex villa, et ibi episcopus Saxonie orientalis sedere possit. Id vero si effici non possit, locus maior et munitus in sedem episcopi per missos et comites nostros deligendus est, ubi ab inva-

sionibus orientalium inimicorum episcopus nil habeat timendum. Episcopo et presbiteris, qui illi debent esse obedientes, Saxones pro sacramentis, pro sepultura, pro officio vario, dabunt nihil. Dabunt vero ecclesiis singulis singulos mansos, episcopo et presbiteris decimas et nonas ex omni proventu, ut antistites ecclesiarum inde vivere, pauperes sublevare, et utensilia ecclesiae cuiusque comparari possint.

Promiserunt Saxones sacramento, quod intra annum cum suis, quotquot nondum sunt baptizati, baptismum suscipient, quod cum comitibus nostris

A secundum leges ipsorum iudicium facturis volunt scabinos suos adiungere, quod paganas suas volunt dimittere, quod sacrificia hominum et bestiarum, cremationes hominum mortuorum, incerta auguria et divinationes infidas derelinquent, et regibus Francorum per omnia manebunt fideles, et ante Kalendas Maii dona component et postea nobis ad curtem nostram Eresburg mittent, quod cum iuraverunt digitis in coelum sublatis, nos misericorditer et propitiata mente ipsos in mundiburdium ac in tuitionem nostram nostrorumque successorum recepimus. Id. Augusti.

CAROLI MAGNI DECRETUM DE EXPEDITIONE ROMANA (An. 790).

Fictitia hæc charta, ultimis duodecimi sæculi annis confecta, eo celebritatem quandam nacta est, quod viri docti complures maximam rerum in Germania nostra, quam sæculis x vel xi contigisse sibi persuaserant, commutationem inde explicari posse opinati sunt. Sed nec commutatio illa, qua liberorum hominum ordinem in servos redactum fuisse apud se constituerant, medio ævo accidit, nec constitutio nostra in rem vocata explicari posset, cum in ea de bellis tantum transalpinis, non vero de totius rei bellicæ commutatione sermo sit. Chartæ mendacium et forma ejus et materia arguunt. Confictam esse patet, ut pro constitutione Caroli Magni veniret; Caroli nomen, annus 790, regni numerus 22, Wormatia locus, et mora ibi tracta, scriptorem arguunt historiæ et annalium (Ex. gr. Mettensium ad an. 790) haud ignarum, cuique animus esset chartam ad annum istum referendam conscribere. Quare et eorum opinio qui Carolo Magno Crassum aut Chuonradum II substituere conati sunt, nulla ratione sulta facillime concidit. Jam vero chartam a Carolo Magno minime profectam, cum formulæ invocationis, dignitatis, cancellarii, annus (ab incarnatione Domini,) tum oratio chartas sæculi xii redolens, et narratio (qualiter dum pro nostra consecratione coronæque perceptione proficiscendi tempus ad apostolicam sedem instaret... contigit principes cum militibus de Romana expeditione quæ tunc instabat acerbe contendere) veritati aperte repugnans, evidentissime demonstrant. Unde chartæ, non casu aliquo depravatæ immutatæve, sed ab auctore fallere volente effictæ, nullam plane fidem tribuendam esse efficitur. Confecta autem esse videtur, cum frequentes Friderici I expeditiones Italicæ (pro corona nostra vel aliqua regni utilitate aut honore Romana expeditio) magnam jam Germanis molestiam ingererent, et fortasse litis cujusdam in favorem abbatis Chiemensis in Bavaria dirimende causa. Nam in bibliotheca monasterii Chiemensis antiquissimum ejus exemplar circa annum 1190 exaratum, unde reliqua omnia derivata sunt, reperitur. 1. Asservatur illud in bibliotheca regia Monacensi inter cimelia iv, 3, signatum, atque Codici sæculi xii a nobis jam laudato, eadem manu chartarum ductus imitante adjectum est, cui Codicem traditionum Chiemensium in annum 1190 excurrentem debere Monumenta Boica, t. II, p. 375, testantur. Codicis ejus duo apographa exstiterunt. 2. Cod. bibliothecæ regie Monacensis cimel. iv, 3-6, olim civitatis Augustanæ mbr. sec. xii, in-8°, Marco Welsero primum notus, unde editiones A) Rittershusiana an. 1598, in-4°, Freheriana an. 1599, Joan. Wilh. Hoffmanni delineatio haud satis fida, tum Gebaueri editio desumptæ sunt. 3. Codex alter e Chiemensi anno 1476 a Petro Sayn de Frisinga transcriptus, chartaceus, a Senkenbergio in editionibus suis SI.) in Corpore juris feudalis Germanici an. 1740 et 1772, atque SII.) in *Neuer Sammlung der Reichsabschiede* an. 1747 adhibitus est, cum Chiemensis ipse nonnisi in Monumentis Boicis, t. II, p. 372, indeque in Fischers *Litteratur des Germanischen Rechts*, satis negligenter expressus sit. Hanc textus historiam operis nostri ferventissimus adjutor vir cl. Færingier Codicibus librisque typis expressis inter se collatis enucleavit, nobisque flagitantibus non solum Codicem utrumque Monacensem manibus terendum commisit, sed et lectiones eorum diligentissime enotatas transmisit, quarum beneficio editionem ad fidem Codicis Chiemensis institutam jam proponimus.

In nomine sanctæ et individuae Trinitatis Karolus divina favente gratia rex Francorum et Romanorum. Si praedecessorum nostrorum morem sequimur, non solum praesentibus sed et succedentibus subvenire nitimur. Hac de causa universorum cognoscat experientia, qualiter dum pro nostra consecratione coronæque perceptione proficiscendi tempus ad apostolicam sedem instaret, cum quam multis principibus annum Wormatiæ transegimus, ibique omnem reipublicæ statum utilem et honestum confirmare, nocivum atque contrarium radicibus extirpare decrevimus. Interim dum haec ageretur, casu contigit principes cum militibus de

B Romana expeditione quæ tunc instabat acerbe contendere, constringentes eos multo plures halspergas de beneficiis suis sibi ducere, quam illi faterentur se posse vel iurè debere. Sed quoniam hoc non ab aliquo antecessorum nostrorum terminatum fuerit, dignum duximus, ut eorum altercationi finem et modum inponeremus, atque decretum et certam aliquam legem super omni Romana expeditione concederemus. Statuimus ergo et decrevimus cum consensu tam spiritualium quam secularium principum ibidem nobiscum assidentium, quando pro corona nostra vel aliqua regni utilitate aut honore Romana expeditio a nobis vel a successoribus nostris

VARIANTES LECTIONES.

¹ Codici 2. manu sec. XVI, nec tamen Welseri, titulus inscriptus est: De expeditione Romana. Færingier.
² wormatiæ 2. ³ quæ 2. quando editi inde profui. ⁴ ita 1. 2. fuerat A. ⁵ duximus dignum 2. A. S. I.
 II. ⁶ finem commodum A.

praeparetur, ad omnium nobiscum euntium praepara- A in dominorum tamdiu vivant procuracione, quamdiu rationem annus cum sex ebdomadibus pro induciis in incepta ¹⁰ vadant expeditione; et quicquid a rebel- detur, et taliter per totum ¹ regnum fidelibus nostris libus regnis ¹¹ pugnando acquisierint, partes duas ad indicetur. Cuicumque autem secundum hanc legem dominos deferant, tertiam sibi pro consolatione re- eadem expeditio imperetur, si ad curiam Gallorum, tineant. Quos autem non pascunt domini, ad ipsos hoc est in campum qui vulgo Rungalle dicitur, domi- reportent tertiam partem sui acquisiti. Singuli vero num suum non comitetur, et ibi cum militari appa- principes suos habeant officinarios speciales, mars- ratu non repraesentetur, feodo preter hos qui cum calcum, dapiferum, pincernam et kamerarium; gratia dominorum suorum remanserint, in conspectu qui ⁴ quanto plus sunt laboraturi, tanto plus in sti- nostro absque spe recuperacionis privetur. Qui autem pendio, in vestitu, in equitura prae ceteris sunt ho- per hominum ², sive liberi sive famuli, dominis suis norandi; scilicet unicuique ¹² istorum 10 librae cum adhaeserint, quot decem mansos in beneficio possi- tribus equis tribuantur; quartus marsca'co dicitur, deant, tot brunias cum duobus scutariis ³ ducant; quorum unum ad praecurrendum, alterum ad pu- ita tamen ut pro halsperga tres marcas et pro singu- gnandum, tertium ad spatiandum, quartum ad lori- lis scutariis singulas marcas accipiant; et sic eundo cam portandum. Isti vero tales remanere cupientes, ac redeundo cum hoc stipendio ⁴ sine omni domi- B si apud ¹³ dominos impetrare ¹⁴ valeant, quot mansos possideant tot ¹⁵ libras suae monetae vel totum fru- nitorum dampno vel expensa nisi ⁵ quantum ipsis ⁶ do- ctum feodi in illo anno pro stipendio persolvant. Ut autem nostrum imperium ab omnibus habeat sup- minis placuerit fideliter serviant. Si autem forte, plementum, hoc constituimus et firmiter praeci- quod absit, accidat, ut idem milites diversos domi- pinus, ut singuli huringi decem cum 12 funibus de nos propter diversa beneficia acquirant, ne aliquod canapo solidos dominis suis impendant, et insuper beneficium indebitum vel sine servitio remaneat, sin- soumarium cum capistro concedant; quem, si do- guli singula debita singulis dominis persolvant, vide- mini voluerint, ipsi ad primam navalem aquam licet quantum ab ipsis si irent accepturi erant, tantum usque ¹⁶ perducant. Mansionarius 5 solidos, absa- se daturos cognoscant, vel in praefato loco, ut dictum rius 30 denarios, bunuarius ¹⁷ 15, quorumlibet la- est, feodum amittant ⁷; nisi aliqui a nobis ⁸ vel a rum ¹⁸ possessores 6 suppleant. Et ut haec nostri regno sint inbeneficiati, hi si nobiscum vadant, decreti auctoritas inviolabilem et incorruptam in nolimus ut feodum amittant, set stipendia nisi vol- Dei nomine apud omnes successores nostros obtineat emunitatem ¹⁹, cunctis principibus ²⁰ qui aderant untate dominorum non praetermittant. Similiter de astipulantibus, manu propria subter eam roborare de- ecclesiarum filiis vel domesticis, id est ministeriali- crevimus et annuli nostri signo ²¹ assignari iussimus.

Signum Karoli

gloriosissimi ²²

regis. Hernustus notarius ad vicum Lutwardi cancel- larii recognovi. Data 8. Idus Iunii anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi 790, regni autem eius ²³ 22, ante consecrationem ²⁴. Actum Wormatiae feliciter. Amen.

VARIANTES LECTIONES.

¹ per totum taliter 2. A. ² hominum 2. A. ³ scutariis usque scutariis desunt 2. A. ⁴ stipendio 1. stipendio corr. stipendio 2. ⁵ in Mon. B. ⁶ ipsius 2. ⁷ amittant usque amittant desunt A. ⁸ a nobis aliqui 2. ⁹ V. 1. 2. sex S. I. II. ¹⁰ incepta M. B. ¹¹ regni A. S. I. II. ¹² s. et u. 2. A. S. II. ¹³ apud 2. ¹⁴ impetrare 2. ¹⁵ voces tot libras suae in cod. 2. abscissae, in editionibus inde derivatis desunt. ¹⁶ deest M. B. ¹⁷ bunuarius 2. ¹⁸ larium A. S. I. II. ¹⁹ firmitatem scribendum fuerat! ²⁰ presentibus M. B. ²¹ sigillo M. B. ²² monogramma hoc a genuino Karoli satis distans, codex 2. post notarius, et editiones A. post gloriosissimi, S. I. post nota scribunt, Cluten. et S. II. omittunt. ²³ nostri S. I. II. ²⁴ anno consecrationis XXII. S. I. anno consecrationis XXI. lectio codicis Senkenbergiani.

CAROLI MAGNI ET LUDOVICI I CAPITULARE APUD THEODONIS VILLAM.

Capitula haec spuria primum sub nomine Caroli Magni in Collectionibus conciliorum Crabbii, Coloniensi an. 1567, T. III, p. 269, et aliis edita, deinde a Goldasto in Constitutionibus, et a Sirwondo inter Concilia Galliae, t. II, ex Burchardo et Ivone assumpta annisque 820 et 821 assignata, tum a Baluzio cum Codice Vaticano collata annoque 822 ascripta, hic ex Codice Gothano saeculi XI iterum prodeunt. Cum igitur Caroli nomen in Codicibus praeferat, ad ejus tamen regnum nullo modo referrri possunt, quod Haistulfus et Hetti anno 813, Hadabaldus et Ebo nonnisi annis 819 et 822 archiepiscopatum adepti sunt. Nec meliori successu Ludovico imperatori assignata sunt, cum Ebone post diem 5 Junii an. 822 in archiepiscopum electo, et Haistulfo secundum annales Xantenses anno 825 vel secundum alios anno 826 defuncto, conventum intra hos

terminos habitum fuisse oporteat, eo tamen spatio temporis re vera nec Triburice nec apud Theodonis villam conventus celebratus sit. Textum collata B. Baluzii editione, ex Codicibus 1 Gothano sæc. xi, et 2. Vaticano, cujus lectiones Baluzius affert, eundem fere qualem Conciliorum editores primo proposuerant, iterum a vulgamus.

EX CONCILIO APUD THEODONIS VILLAM HABITO TEMPORE A KAROLI MAGNI.

In concilio apud Theodonis villam, ubi interfuerunt 53. episcopi, Aistulfus Mogontionensis archiepiscopus cum suis suffraganeis; Hadabaldus, Coloniensis archiepiscopus cum suis suffraganeis; Hetti, Treverensis archiepiscopus, cum suis suffraganeis; Ebbo, Remensis archiepiscopus cum suis suffraganeis, cum nuntiis reliquorum episcoporum Galliae et Germaniae, ob nimiam praesumptionem quorundam tyrannorum in sacerdotes Domini bachantium¹, et propter factum quod in Wasconia noviter accidit de episcopo Iohanne inhoneste et inaudite mordridato, decretum est ut communi consensu et humili devotione supplicarent² auribus principis, si suae pietati complaceret, ut calumnia in Christi sacerdotes peracta iuxta synodalia³ determinaretur pleniter statuta, hoc idem episcoporum iudicio placeret, si ex toto secundum potestatem ipsorum posset definiri, id est, ut canonica feriantur sententia, hi videlicet qui timorem Domini postponentes, in ministros suos crassare praesumunt. Quod si vero pietati illius complaceret⁴, iuxta capitula regum praecedentium, ubi eorum proviso misericorditer in offensis pecuniae quantitatem interposuit, pro levigatione scilicet paenitentiae placuit, ut⁵ praefatae res per pecuniam ab imperatoribus et a sibi⁶ sacerdotibus ad defensionem concessam, et per poenitentiam determinentur⁷ episcoporum iudicio, si pietas illius conlaudare voluerit, sic definiri eis placuit.

1. Si quis subdiaconum calumniatus fuerit, vulneraverit, vel debilitaverit, et convaluerit, quinque quadragesimas sine subditis annis poeniteat, et trecentos solidos cum sua compositione et episcopalibus bannis episcopo⁸ componat. Si autem mortuus fuerit, singulas supradictas quadragesimas cum sequentibus annis poeniteat, et quadringentos solidos cum tripla sua compositione et episcopalibus bannis triplicibus⁹ episcopo componat.

2. Si quis diaconum calumniatus fuerit, et convaluerit, sex quadragesimas sine subditis annis poeniteat, et quadringentos solidos cum compositione sua et episcopalibus bannis episcopo¹⁰ componat. Si autem mortuus fuerit, singulas supradictas sex quadragesimas cum sequentibus annis poeniteat, et sexcentos solidos cum tripla sua compositione et episcopalibus bannis triplicibus¹¹ episcopo componat.

3. Si quis presbyterum calumniatus fuerit et spassa-

verit, septem¹² quadragesimas sine subditis annis poeniteat, et sexcentos solidos cum triplici sua compositione et episcopalibus bannis triplicibus episcopo componat. Si autem mortuus fuerit, duodecim annorum poenitentia secundum canones ei inponatur, et nongentos solidos cum triplici compositione sua et episcopalibus bannis triplicibus episcopo componat.

4. Si quis episcopo insidias posuerit, comprehenderit, vel in aliquo deshonestaverit, decem quadragesimas sine¹³ subditis annis poeniteat, et presbyteri non¹⁴ occisi triplicem compositionem componat. Si autem casu et non sponte occiditur, cum comprovincialium episcoporum consilio homicida poeniteat. Si quis autem sponte eum occiderit, carnem non comedat, vinum non bibat cunctis¹⁵ diebus vitae suae, cingulum militare deponat, absque spe coniugii in perpetuo maneat.

Aistulfus Mogontionensis archiepiscopus dixit: « Si principibus placuerit aliisque fidelibus suis, rogemus ut conlaudetur et subscribatur. » Et conlaudatum est et subscriptum est tam a principe quam a caeteris omnibus.

CAPITULUM AECCLIASTICUM

Apud Theodonis villam¹⁶ a Karolo¹⁷ magno et Luthovico et primis Galliae conlaudatum et subscriptum.

Placuit nobis et fidelibus nostris, ut sicut ab episcopis et reliquis sacerdotibus, ac Dei servis, alio anno Triburiae¹⁸ ammoniti fuimus et rogati, ut episcopi et eorum ministri, quos Deus suo, non humano, iudicio reservavit, iuxta sanctorum canonum sanctorumque patrum ac capitularium praecedentium regum coram positorum statuta, ut Dei sacerdotes eorumque cooperatores, quorum intercessionibus, supplicationibus sancta Dei ecclesia constare videtur, intacti permancant, constituimus:

1. Ut si quis subdiaconum calumniatus fuerit, et convaluerit, poenitentia canonica poeniteat, et trecentos solidos episcopo componat. Et si mortuus fuerit, iuxta id quod canones praecipunt poeniteat, et quadringentos solidos episcopo componat.

2. Si diaconum¹⁹ calumniatus fuerit, et convaluerit, poeniteat secundum canones, et quadringentos solidos episcopo²⁰ componat. Si non convaluerit, iuxta praecepta synodalia poeniteat, et sexcentos solidos episcopo componat.

3. Si presbyter male tractatus fuerit²¹ et spassaverit, secundum eius episcopi sententiam poeniteat in cuius territorii potestate esse dinoscitur²². Si au-

VARIANTES LECTIONES.

¹ baccantium B. ² supplicarentur corr. supplicarent 1. supplicaretur B. ³ synodalia 2. ⁴ deest 1. ⁵ pro consolatione sanctae ecclesiae, ut B. ⁶ et a sibi desunt B. ⁷ determinari B. ⁸ deest 1. ⁹ deest 1. ¹⁰ deest 1. ¹¹ deest 1. ¹² sex B. ¹³ cum B. ¹⁴ deest B. ¹⁵ omnibus B. ¹⁶ triburiam a Karolo et primis Galliae et Germaniae conlaudatum et subscriptum Burchardus et Ivo. ¹⁷ hludovico pio et lthohario imperatoribus constituta et a primis Galliae Germaniae G. ¹⁸ anno apud Theodonis villam B. ¹⁹ d. quis c. B. ²⁰ deest 1. ²¹ presbyterum quis male tractaverit B. ²² poeniteat nongentos solidos episcopo componat. Si B.

tem mortuus fuerit, ut synodus diiudicaverit poeniteat, et 900 ¹ episcopo componat.

4. Et si quis episcopo insidias posuerit, comprehenderit, vel in aliquo dehonesterit, poeniteat secundum canonum statuta, et presbyteri non ² occisi triplicem compositionem cum iustitijs quae in superiori capitulo scripta et confirmata esse videntur, componat.

5. Si quis per industriam episcopum occiderit, iuxta id quod apud Triburiam ³ a 20 episcopis decretum est, et quod ibi a nobis et a primatibus totius [Galliae ⁴ et] Germaniae benigna conlaudatione conlaudatum et subscriptum est, poeniteat, [et pecuniam a nobis concessam ecclesiae viduatæ persolvat ⁵].

6. Et hoc de nostro adiecimus, ut si quis in his supradictis sanctorum canonum nostrique decreti san-

ctionibus episcopis inoboediens et contumax extiterit, primum canonica sententia feriat, deinde in nostro regno beneficium non habeat, et alodis eius in bannum mittatur; et si annum et diem in nostro banno permanserit, ad fiscum nostrum redigatur, et captus in exilium religetur, et ibi tamdiu custodiatur et constringatur, donec coactus Deo et sanctae ecclesiae satisfaciat, quod prius gratis facere noluerat.

Et si omnibus vobis ista complacuerint, dicite. Et tercio ab omnibus conclamatum est: Placet. Et imperatores et pene omnes Galliae [et ⁶ Germaniae] principes subscripserunt, singuli singulas facientes cruces. Et ecclesiasticus ordo Deo et principibus laudes referentes ymnium Te Deum laudamus decantaverunt. Et sic soluta est synodus.

VARIANTES LECTIONES.

¹ et 1200 solidos episcopo B. ² deest B. ³ Theodonis villam a XXXIII B. ⁴ Galliae et desunt 1. ⁵ haec desunt 1. 2. ⁶ et Germaniae desunt. 1.

LUDOVICI I IMPERATORIS PACTUM CUM PASCHALI PAPA (An. 817).

Charta inde a saeculo duodecimo celeberrima atque saeculis subsequentibus pro sincera habita, in authentico exemplari aut quod pro authentico habeatur haud amplius exstat. Siquidem qui nostro aevio auctoritatem ejus iterum vindicare conatus est, ill. Marinus Marinus Tabularii Vaticani praefectus, in libro *Nuovo Esame dell' autenticità de' diplomi di Ludovico Pio, Ottone I, e Arrigo II, sul dominio temporale dei Romani pontefici. Roma 1822, in 8°, pagina 105* textum qualem in Codice Cencii Camerarii Colonnensi saec. XIII invenit excudit. Cum igitur quaestio de fide diplomati habenda, ex conditione territorii pontificii tempore Ludovici imperatoris lucem certissimam accipiat, paucis de historia ejus monendum est.

Anno 753, mense Octobri, Stephanus II papa, imperatore Constantinopolitano jubente, ad Aistulphum Langobardorum regem profectus est, exarchatum Ravennatem et reliqua loca ab eo invasa repetiturus. Quod cum frustra attentasset, Pippinum regem adiit, atque primum die 6 Januarii an. 754 Pontigone promissione de auxilio ferendo accepta, in conventu publico Carisiacensi pactum de defensione Ecclesiae Romanae atque de coronatione Pippini filiorumque ejus iniit, quo Pippinus ea quae Aistulphus Graecis abstulerat se Romanae Ecclesiae collaturum promisit. Conditio ista his verbis expressa erat: *A Lunis cum insula Corsica, deinde in Suriano, deinde in monte Burdone, inde in Berceto, deinde in Parma, deinde in Regio, et exinde in Mantua atque in Montesilicis, simulque universum exarchatum Ravennantium sicut antiquitus erat, atque provincias Venetiarum et Istriam, necnon cunctum ducatum Spoletinum sive Beneventanum.* Bellum tamen magna cum difficultate susceptum ^b, eam tantum ad finem gestum ^c et anno 755 finitum est, ut Langobardi Pentapolim, ^d Narnias et ^e Cecanum, Tusciae atque Campaniae Romanae urbes ab ipsis invasas, et reliqua unde populus Romanus conquereretur redderent; quibus, bello reparato, anno 756 Comiacium accessit. Unde confecta Pippini donatio, has civitates complectebatur ^f: Ravennam, Ariminum, Pensaurum, Concam, Fanum, Cesinas, Sinogalias, Aesim, Forum populi, ^g Forum Livii cum Sassubio, Montem Feltri, Acerrem, Agiomontem, Montem Lucati, Serram castellum sancti Marini, Bobium, Urbium, Calles, Luciolis, Eugubium et Comiacium; sed et Faventiam, ducatum Ferrariæ ^h, necnon, Imolam Bononiam et Gabellum ⁱ simul traditas fuisse, ex subsequentibus patet; nec unquam pontificem ulterius quid apud Pippinum impetrasse reperimus. Annis duodeviginti post, Desiderio primum fuso, Spoletini, Reatini, incolae ducatus Firmani, Auximani, Anconitani et habitatores castelli Felicitatis ad Hadrianum papam se contulerunt ^j, et Carolus rex, Romae Hadriano restitutionem exarchatus a Desiderio invasi pollicitus, praeterea donationem Pippini Carisiacensem confirmavit ^k. Quibus promissis, Hadrianus anno 774 vel 775 partem exarchatus recepit ^l, reliquam vero, scilicet Imolam, Bononiam, Gabellis, Faventiam, ducatum Ferrariæ, Comiacium, Forum Livii, Forum populi, Cesenam, Bobium, Tribanatum decimum ^m, archiepiscopo Ravennate renitente, et castellum Felicitatis a duce Clusino invasum ⁿ, nonnisi anno 775 vel 776 recuperare potuit ^o. At vero Hadrianus ad ulteriora progressus, inde ab anno 777 terras Langobardorum aliis olim ereptas atque ex donatione Carisiacensi sibi restituendas contendebat. Primo ^p inde ab anno 777 civitates aliquot in Tuscia Langobardorum sitas, ducatus Spoletinum et Beneventanum, Corsicam

NOTÆ.

^a Vita Hadriani I, cap. 52.

^b Einhardi Vita Caroli, c. 6.

^c Fredegarii Contin.

^d Narni.

^e Cecano, ad meridiem Frosinonæ.

^f Vita Stephani II, c. 46, 47.

^g Ita Codex Vindob., Hist. eccl. n. 90.

^h Vita Hadriani I, c. 6.

C ⁱ Codex Carolinus, epist. 54.

^j Vita Hadriani I, c. 32, 33.

^k Ibid., c. 42.

^l Cod. Carolinus, ep. 54.

^m Ep. 55.

ⁿ Anno 783 totum exarchatum tenebat. Ep. 55.

^o Ep. 59.

et patrimonium Sabinense, tum ^a Terracinam occupatam rursusque amissam, Cajetam, Neapolim et patrimonium partium earum affectabat, obtinuitque a Carolo anno 781 Romæ præsentem filii ejus Pippino et Ludovico in reges Langobardorum et Aquitanicæ consecratis, concessionem patrimonii Savinensis ^c pro luminariorum concinnationibus atque alimoniis pauperum, quod tamen non nisi an. 783 a missis Caroli B. Petro traditum est. Eodem tempore vel certe anno 787 civitates in Tuscia Langobardorum, Suana, Toscana, Bitervum, Balneum Regis et ceteræ, scilicet Castellum Felicitatis, Urbs vetus, Ferentum, Orta, Marca, restitutæ sunt ^b. Quibus Populonium et Rosellas necnon civitates in partibus Beneventi ^c tum Capuam ^d addi, annis 787 et 787 (*sic*) flagitabat; obtinuitque in tertio Caroli itinere Romano promissionem de tradendo Benevento, irritam tamen, quod rex, Grimoaldi ducis favore ductus, episcopia quidem monasteria curtes publicas et civitates absque incolis papæ contradi, earum habitatores tamen in Grimoaldi fide persistere concessit. Is Hadriani expostulationibus Carolique favoribus finis exstitit, nam nec ultra Hadrianum aliquid obtinuisse, nec successorem ejus Leonem III anno 808 ex pacto Carisiacensi Corsicam ^e insulam efflagitantem meliori fortuna usum fuisse, reperimus. Constat igitur, Carolum ea quæ, Desiderio Ticinum adhuc tenente et eventu belli ambiguo, in pacto Carisiacensi renovato pontifici promiserat, integra servare nec voluisse nec potuisse, ea fortasse ratione ductum, quod pontifices jura sua in territoria singula ad meridiem lineæ descriptæ posita, prout tenebantur et polliciti esse videntur, probare nequivissent ^f.

Carolo igitur obeunte res ita comparata erat, ut pontifices sub imperio Francorum, 1° *ex antiquo jure urbem Romam cum ducatu suo*, id est Campaniam cum Maritima usque ad ^g Ceperanum et Terracinam, et *Tusciam Romanorum*, scilicet civitates Portum, Centumcellas, Cerem, Bledam, Marturianum, Sutriam, Nepem, Castellum, Gallisium, Ortum, Polimartium, Ameriam, Tudam, Perusiam cum insulis tribus, Narniam et Utriculum; 2° *ex donatione Pippini et Caroli exarchatum Ravennatum, Pentapolim et Æmiliam*, cum civitatibus supra memoratis; tum 3° *ex pacto Carisiacensi et jure Carolo regi probato territorium Savinense, civitates in Tuscia Langobardorum supra memoratas (fortasse additis Populonio atque Rosellis), et jura in ducatu Beneventano sibi tradita possiderent; affectarent vero, nec tamen evincere potuissent*: 4° plurima a meridie lineæ a Lunis cum insula Corsica per Surianum, montem Bardonis, Bercetum, Parmam, Regiam, Mantuam, Montem Silicis porrectæ, præcipue Corsicam, Populonium et Rosellas, ducatos Spoletinum et Beneventanum, Capuam, Cajetam, Neapolim cum patrimonii ibidem sitis, partim a Francis, partim a ducibus Beneventaneis, partim a Grecis possessa. Quibus a Ludovico imperatore nihil præter curtem regalem in Germania additum ^h est. Unde confirmationem quæ sub nomine ejus circumfertur commentitiam esse, haud dubie apparet, non solum propter vitia formæ, sed quia insulæ Sardinia et Sicilia atque Campaniæ Beneventanæ pars cum civitatibus Sora, Arce, Aquino, Arpino, Teano, Capua, et patrimonium Beneventanum, Salernitanum, Neapolitanum, et Calabriae superioris et inferioris, quæ nec in potestate Francorum essent, papæ concedi dicantur. Chartæ exemplar omnium quæ exstant vetustissimum, scilicet in Codice Vaticano n. 1984, sæc. XII ineunte exaratum, nacti, textum inde desumptum jam proponimus.

In nomine domini Dei omnipotentis Patris, et Filii, A gniam, Ferentinum, Alatrum, Patricum, Frisulanam, et Spiritus sancti. Ego Ludovicus imperator Augustus, cum finibus Campanie necnon et ^g Tiburim, cum omnibus finibus ac territoriis ad easdem civitates pertinentibus, nec non et ⁷ exarchatum Ravennatem cum integritate, cum urbibus, civitatibus, opidis, et castellis, que pie recordationis domnus Pipinus rex ac bone memorie genitor noster Karolus imperator beato Petro apostolo et predecessoribus vestris iam dudum per donationis paginam restituerunt, hoc est civitatem Ravennam, et Emiliam ⁸, Bobium, Cesenam, Forumpopuli, Forumlivii, Faventiam, Imolam, Bononiam, Ferrariam, Comiacum, Adrianisque ⁹ et Gabelum cum omnibus finibus, territoriis, atque insulis terra ¹⁰ marique ad supradictas civitates pertinentibus. Simulque ¹¹ et Pentapolim, videlicet Ariminum, Pensaurum ¹², Fanum, Senegalliam ¹³, Anconam, Ausimum, Humanam, Hesim, Forumsimpronii, Montemferetri, Urbinum ¹⁴, et territorium Valvense ¹⁵, Callem, Luciolis, Eugubium ¹⁶ cum om-

VARIANTES LECTIONES.

¹ donno Pascali *Marinius* ² item *M.* ³ perusium *M.* ⁴ *deest M.* ⁵ P. et lacu, Narniam *M.* ⁶ *deest M.* ⁷ *deest M.* ⁸ Entiliam *f.* ⁹ et Adrianis quod et Gabellum *M.* ¹⁰ in terra *M.* ¹¹ similiter *M.* ¹² Pisaurum *M.* ¹³ Senogalliam *M.* ¹⁴ Ulbinum *f.* ¹⁵ Balnense *M.* ¹⁶ L. et Eugubium *M.*

NOTÆ.

^a Ep. 65.
^b Ep. 89.
^c Ep. 88, 89.
^d Ep. 90.

^e Leonis III epistola 4.

^f Cod. Carol., ep. 59, qua Hadrianus civitates in partibus Tusciæ, Spoleto, Benevento et Corsica, simul et Savinense territorium appetens, chartas jura

C B. Petri probaturas ex archivo Lateranensi regi proponit. Ep. 73 Maginarium Caroli missum jura Ecclesiæ in patrimonium Savinense ex documentis agnovisse, atque patrimonium tradidisse, refert.

^g Cecanum, haud longe a Ceperano, Aistulfus an. 755 restituit.

^h Vita Stephani IV, c. 2.

nibus finibus ac terris ad easdem civitates pertinentibus. Eodem modo territorium Sabinensem ¹ sicut a genitore nostro Karolo imperatore beato Petro apostolo per donacionis scriptum concessum est sub integritate, quemadmodum ab Iberio et Magenaro abbatibus, missis illius, inter idem territorium Sabinense atque Reatinum diffinitum est. Item in partibus Tuscie Longobardorum Castellum Felicitatis, Urbivetum, Balneum regis, Ferenti, Castrum Biterivium ², Orthas, Marcam ³, Tuscanam, Suanam, Populonium, Rosellas, et insulas, Corsicam, Sardiniam, et Siciliam sub integritate cum omnibus adiacentibus, ac territoriis, maritimis, litoribus, portubus ad suprascriptas civitates et insulas pertinentibus. Item in partibus Campanie Sorum, Arces, Aquinum, Arpinum, Theanum, et Capuam, et patrimonia ad potestatem vestram et dicionem pertinentibus ⁴, sicut est patrimonium Beneventanum, et Salernitanum, et patrimonium Calabrie inferioris et superioris, et patrimonium Neapolitanum, et ubicumque in partibus regni atque imperii a Deo nobis commissi patrimonia vestra esse noscuntur. Has omnes suprascriptas provincias, urbes et civitates, oppida atque castella ⁵, viculos ac territoria, simulque ⁶ patrimonia iam dicte ecclesie tue, beate Petre apostole, et per te vicario tuo spirituali patri nostro donno Pascali, summo pontifici et universali pape, eiusque successoribus usque in finem seculi eodem ⁷ modo confirmamus, ut in suo detineant iure, principatu atque dicione.

Simili modo per hoc nostre confirmacionis decretum firmamus donaciones, quas pie recordationis donnus Pipinus rex avus noster, et postea donnus et genitor noster Karolus imperator beato apostolo Petro spontanea voluntate contulerunt. Nec non et censum, et pensionem, seu ceteras daciones ⁸, que annuatim in palacium regis Longobardorum inferri solebant, sive de Tuscia Longobardorum, sive de ducatu Spoletino ⁹, sicut in suprascriptis donacionibus continentur ¹⁰, et inter sancte memorie Adrianum papam, et dompnum ac genitorem nostrum Karolum imperatorem convenit, quoniam ¹¹ idem pontifex eidem de suprascriptis ducatus, id est ¹² Tuscano et Spoletino ¹³, sue ¹⁴ auctoritatis preceptum confirmavit, eo scilicet ¹⁵ modo, ut annis singulis predictus census ecclesie beati Petri apostoli persolvatur salva super eisdem ducatus nostra in omnibus dicione, et illorum ad nostram partem subiectione. Ceterum sicut diximus omnia superius nominata ita ad vestram ¹⁶ partem per hoc nostre confirmacionis decretum roboramus, ut in vestro vestrorumque successorum permaneat iure, principatu, atque dicione, ut nec a nobis, nec a filiis vel successoribus nostris,

A per quodlibet argumentum sive machinacionem quamcumque parte minuatur vestra potestas, aut volis de suprascriptis omnibus, vel successoribus vestris inde aliquid subtrahatur, de suprascriptis videlicet provinciis, urbibus, civitatibus, oppidis, castris, viculis ¹⁷, territoriis, atque patrimoniis, necnon et pensionibus, atque censibus; ita ut neque nos ea subtrahamus, neque quibuslibet subtrahere volentibus consenciamus, sed potius omnia que superius leguntur, id est provincias, civitates, urbes, oppida, castella, territoria, patrimonia, atque insulas, census, et pensiones ecclesie beati Petri apostoli, et pontificibus in sacratissima illius sede in perpetuum residentibus in quantum possumus nos defendere promittimus. Ad hoc, ut omnia ea in illius ditione ad utendum, et fruendum, atque disponendum firmiter valeat obtineri. Nullamque in eis nobis partem, aut potestatem disponendi, vel iudicandi, subtrahendive, aut minorandi vendicamus, nisi quatenus ab illo, qui eo tempore huius sancte ecclesie regimen tenuerit, rogati fuerimus. Et si quilibet homo de supradictis civitatibus ad vestram ecclesiam pertinentibus ad nos venerit, subtrahere se volens de vestra ditione et potestate, vel aliquam quamlibet iniquam machinacionem metuens aut culpam commissam fugiens, nullo modo eum ¹⁸ recipiemus, nisi ad iustam pro eo faciendam intercessionem, ita dumtaxat si culpa, quam commisit, venialis fuerit inventa, sin aliter comprehensum vestre potestati eum remittamus. Exceptis his, qui violenciam, vel oppressionem potenciorum ¹⁹ passi ideo ad nos venerint, ut per nostram intercessionem iusticiam accipere mereantur, quorum altera condicio est, et a superioribus est valde disiuncta. Et quando divina vocacione huius sacratissime sedis pontifex de hoc mundo migraverit, nullus ex regno nostro aut Francus, aut Langobardus, aut de qualibet gente homo sub nostra potestate constitutus, licentiam habeat contra Romanos ²⁰ aut publice, aut private veniendi vel ²¹ electionem faciendi, nullusque in civitatibus, vel territoriis ²² ecclesie beati Petri apostoli potestatem pertinentibus aliquod malum propter hominem ²³ facere presumat. Sed liceat Romanis cum omni veneracione, et sine qualibet ²⁴ perturbacione honorificam suo pontifici exhibere sepulturam. Et eum quem divina inspiracione ²⁵ et beati Petri intercessione omnes Romani uno consilio atque concordia sine aliqua promissione ad pontificatus ordinem elegerint ²⁶ sine qualibet ambiguitate vel contradictione more canonico consecrari ²⁷, et dum consecratus fuerit, legati ad nos vel ad successores nostros reges Francorum dirigantur, qui inter nos et illum amicitiam, et caritatem, et pacem socient, sicut temporibus pie recordacionis

VARIANTES LECTIONES

¹ Sabinense M. ² Viterbi M. ³ Martam I. ⁴ pertinencia M. ⁵ castra M. ⁶ s. et p. M. ⁷ eo M. ⁸ donaciones M. ⁹ spoletano M. ¹⁰ continetur M. ¹¹ cum M. ¹² d. in M. ¹³ Spoletano M. ¹⁴ siue I. ¹⁵ eodem simili M. ¹⁶ nostram M. ¹⁷ villis M. ¹⁸ e. aliter r. M. ¹⁹ c. R. desunt M. ²⁰ aut M. ²¹ t. ad e. M. ²² hoc M. ²³ aliqua M. ²⁴ spiracione M. ²⁵ eligerint s. aliqua M. ²⁶ consecrare M.

donni Karoli attavi nostri, seu donni Pipini avi nostri, vel etiam Karoli imperatoris genitoris nostri consuetudo erat faciendi,

Hoc autem ut ab omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostri firmum esse credatur, firmiusque per futuras generationes et secula ventura custodiatur, proprie manus signaculo, et venerabilium episcoporum, atque abbatum, vel etiam optimatum nostrorum sub iureiurando, promissionibus, et subscri-

ptionibus pactum istud nostre confirmationis roboravimus et per legatum sancte Romane ecclesie Theodorum nomenclatorem domino Paschali ¹ papae direximus.

Ego Ludovicus misericordia Dei imperator subscripsi. Et subscripserunt tres filii eius, et episcopi 10, et abbates 8, et comites 15, et bibliothecarius unus, et mansionarius unus ².

VARIANTES LECTIONES.

¹ Pascali M. ² unus et hostiarius unus M.

EUGENII II CONCILIUM ROMANUM (An. 826, Nov.).

Canones ejus 36, 37, 19, 38 et 33, inter Lotharii imperatoris leges receptos esse jam adnotavimus; cum igitur textus concilii, cujus nonnisi pars hucusque in collectionibus exstabat, integer in Codice biblioducalis Guelferbytanæ Blankenburgico sese obtulisset, eum excribendum et hoc potissimum loco sistendum duximus. Capitula ita inscripta: *Haec capitula domni Hlotharii imperatoris sunt eunt. quae non leguntur in aere*, f.l. Codicis 113-115, textus fol. 120-12. legitur.

1. Ut episcopus bono approbatus opere ordinetur. B In hoc capitulo monet ut apostolica in ordinandis servetur auctoritas, deinde subiungit verba pastoralis libri.
2. Ut nullus episcopus aliusque sacerdos muneribus ordinetur. In hoc capitulo monet, ut simoniaca heresis caveatur, quia tam dans quam accipiens proprio privari debet officio.
3. Qualiter episcopum docere et consistere oportet. In hoc capitulo hortatur, ut verbis et factis praelati iter bene vivendi subditis demonstrent.
4. De indoctis sacerdotibus. Hic fit admonitio, ut indocti ministri ab officio suspendantur, quo usque ipsis edoctis licentia ministrandi detur. Sin autem doceri non poterint, in episcopi arbitrio erit qualiter tractandi sint.
5. Ut in eligendis episcopis canonum regula servetur. Canonum vero regula est, ut episcopus non habeatur, qui a clero et plebe non eligitur.
6. Ut episcopi extra propriam parrochiam non morentur. Hic facit mentionem Sardicensis concilii, in quo praecipitur, ut ultra trium ebdomadarum spatium episcopi extra suum episcopatum non maneat, nisi forte licentia metropolitani.
7. Ubi clerici consistere debeant. In hoc capitulo praecipitur, ut iuxta ecclesiam claustra constituatur, ubi sit refectorium et dormitorium et reliquae officinae clericorum usibus aptae.
8. De sacerdotibus in subiectis plebibus constituendis. In hoc capitulo optatur, ut presbyteri plebium cum consensu fidelium reverentius ordinetur.
9. Ut clerici non plusquam sufficiat ordinentur. Monet enim, ut in congregandis clericis modus teneatur, videlicet ne plus admittantur quam facultas rerum eis canonice adtributa sufficere possit.
10. De sacerdotibus qui in ecclesiis vel in monasteriis non habitant. Hic praecipit, ut presbyteri in secularibus domibus non habitent, sed in ecclesia aut in monasteriis ubi feminarum non est habitatio.
11. Ut sacerdos non aliquo ludo delectetur, quantum beatus existere possit die ac nocte in lege Domini meditando.
12. Ut sacerdotes foenoris aliquid aut rustica ministeria non exerceant. Hic monet a venatione et rusticis operibus sacerdotes abstinere, monetque ut absque ornatu sacerdotali de domibus suis non exeant.
13. Si sacerdotes testimonium dicant. Hic praecipitur, ut sacerdotes non cogantur fieri testes, sed si oportunitas exigerit, a proprio episcopo interrogentur, ne veritas occultetur.
14. Ubi sacerdotem post condemnationem esse oportet. Hic praecipitur ut sacerdos depositus in tali loco ab episcopo collocetur, in quo peccata sua desiendo iterum non peccet.
15. De suspectis sacerdotibus. Hic itaque monet, ut sacerdos bis sive tertio de qualibet femina famam habens ab episcopo correctus, si loqui cum ea comprobatus fuerit, canonicè iudicetur.
16. Ut episcopis de subiectis plebibus aliisque piis locis non liceat res auferre. In hoc capitulo praecipitur, ut nec de plebibus nec de aliis piis locis aliquo modo res proprie auferantur.
17. De presbyteris qui pro unius oblatione alterius nolunt suscipere. Hic praecipitur ut presbyter pro alicuius gratia alterius oblationem non spernat.
18. Qua auctoritate dimissoriae fiant aut credantur. Hic praecipitur, ut nonnisi postulatus episcopus clerico licentiam ad alteram ecclesiam transeundi concedat.
19. Ut episcopi universique sacerdotes habeant advocatos, pro reverentia videlicet sacerdotali, excepto publico reatu.
20. De his qui advocatum invenire nequeunt. De his praecipit, ut coram plebe ab episcopo discutiantur, et si male fame fuerint, canonicè iudicentur.
21. De monasterio vel oratorio quod a proprio domino soli aedificatum est. In hoc capitulo praecipitur, ut nec oratorium vel monasterium a proprio domino aedificatum violenter auferatur, sed liceat ei per consensum episcopi bonae famae habere presbyterum.
22. De invasione quasi pro parte ecclesie facta. Si quispiam invasor comprobatus, dicat pro parte ecclesiae se egisse, de privata sibi re pertinente, ab ipso suoque herede solvatur invasio; sacerdos denique in tali culpa pauper inventus, a proprio canonicè iudicetur episcopo, ut non ecclesia sibi commissa damnum sustineat.
23. De senedochiis et ¹ ptochiotroffis nosocomiis ² et orfanotroffis et gerontocomiis, brefotroffis ³ et monasteriis tam monachorum quam sanctimonialium definitum est, ut haec omnia pia loca per sollicitudinem episcopi intentio constructium conserventur.
24. De piis locis qui sine presbyteris existant.

VARIANTES LECTIONES.

¹ e l. ² nosocomiis l. ³ brefotroffis l.

Definitum est ¹ ut si ad ius ecclesiae pertinent, ab episcopo ordinentur; si vero ad seculares homines respiciunt, ab episcopo ipsi admoveantur, ut infra trium ebdomadaram spatium ordinentur.

25. De destructis ecclesiis. Hic constitutum est, ut ecclesia destructa de propria facultate restauretur, aut si minor est facultas, populi auxilio reparetur.

26. Si episcopus a subiectis sacerdotibus et clericis dationes exigit. De hoc capitulo definitum est, ut nullus episcoporum a presbyteris vel clericis amplius exigit quam statutum est.

27. Quales abbates sint constituendum. In hoc capitulo precipitur, ut edocti sint et presbyterii ² honore fulti.

28. Docet qualiter monachi vel abbates conversari debeant. Quamquam plura genero monachorum observanda, et alia omnimodo sint refutanda, tamen de his qui in solo habitu existunt, diligenti cura debet unusquisque episcoporum in sua diocesi decernere, ut qui religiositate conantur illudere, boni pastoris studio quaerantur, ut aut proprium quod fuerit revertantur monasterium, aut perspectum congruum in alium mittantur. Ut qui semel se Deo voverunt et habitum monachorum ostenderunt, vel comas totonderunt, regularem ³ teneant vitam, ut in uno scilicet ut convenit dormitorio vel rectorio dormientes atque existentes, et ad similitudinem apostolorum omnia peragentes, quia nequisquam quod habebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

29. De feminis quae habitum religionis susceperunt. Definitum est, ut femine quae habitum religionis sub obtentu religiositatis susceperunt, in ipso permanere ⁴ cogantur, et in monasteriis ad exemplum virorum vivere compellantur.

30. De negotiis et laborationibus die dominica non faciendis. Definitum est, ut qui contra hanc sanctionem fecerit, per poenitentiam purgari debeat.

31. De criminalibus causis et furtis ceterisque similibus die dominico inventis. In hoc capitulo definitur, ut qui in aliis diebus haec scelera patrasse invenitur, licentia sit eos capiendi ac iudicandi. Deindeque praecipitur, ut die dominica nemo puniatur.

32. De his qui sine ostenso crimine inviti in monasteriis detinentur. Definitum est, ut sicut ille qui sponte monasterium ingreditur, non habeat licentiam exeundi, ita ille qui invitus intro mittitur, nisi voluerit non detineatur.

33. Ut laici ad missas in presbyterio non constant. Hic hortatur, ut sicut loca clericorum et laicorum, ita virorum ac feminarum sint discreta.

34. De scholis reparandis pro studio litterarum. Hic fit admonitio, ut in episcopis atque plebibus magistri liberalium artium super scholas constituantur. Quod si magistri liberalium artium defuerint, tamen divinarum scripturarum omnimodo perquirantur.

35. De conviviis festis diebus non faciendis. In hoc capitulo saltationes et turpia verba et ritus gentilium interdicuntur. De his vero admoniti qui emendare noluerint, communione privandos decernit.

36. De his qui adhibitam sibi uxorem reliquerunt, et aliam sociarunt. Hic ad memoriam revocantur dominica sententia, ut nulli liceat uxorem suam dimittere, excepta causa fornicationis. Quod si reliquerit et aliam duxerit, ad priorem redire postea monetur. Quod si utrisque pro religione separatio placuerit, monet ut sine episcopi consilio non fiat.

37. Ut non liceat uno tempore duas habere uxores, uxorem et concubinam. De illo vero qui cum uxore concubinam habet, praecipit, ut si admonitus eam a se abicere noluerit, communione privetur.

38. De incestis coniunctionibus. Hic precipitur, ut

A nullus propinquam nec quam propinquus habuit uxorem ducat.

39. De forensibus presbyteris qui per vitiosos episcopos ordinantur. Hic praecipit, ut absque ullius licentia nullus deinceps presbyter ordinetur.

40. Ut presbyteri qui in diversis baptisteriis vel quibuscumque sacris oratoribus inexcusabiliter ad concilium diocesis episcopi occurrant.

41. Ut laicus qui alterius presbyterum ecclesiae cuiuscumque sua potestate instituerit non praebente consensu episcopo cuius parrocchia videtur existere, ad fidelium communionem separetur; presbyter vero, si ab episcopo suo vocatus redire noluerit, proprium gradum amittat.

INCIPIT CAPITULA ADMONITIONIS EUGENII PAPAE CONSILIO ET SUBSCRIPTIONE EPISCOPORUM FACTA.

Fratres et coepiscopi sacerdotes et cuncti cleri. Quoniam religiosus sancto Spiritu congregante conventus hortatur, ut quaecumque pro disciplina ecclesiastica sunt, cura diligentiore tractemus, si placet fratres ea quae ad hortationum tenorem pertinent iuxta divine legis praecepta et Nicenorum canonum constituta ita iuvante Domino in omne aevum mansura solidemus, ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicae sedis decreta temerare, quia nos qui potissimi sacerdotes administramus officia talium transgressionum culpa respiciet, si in causis Dei desides fuerimus inveniati. Quia meminimus qualiter comminetur Dominus negligentiae sacerdotum. Siquidem reatum maiorem delinquit, qui potiore honore perfruitur, et graviora facit vitia peccatorum sublimitas dignitatum. Cavendum ergo imprimis est, ne a sacros gradus quod gestis prioribus ante perscriptum est, ut quicquid contra legem aut sanctorum canonum instituta aut decreta patrum inventum fuerit, de singulis capitulis; seu de his qui inscii sunt litterarum et doctrinarum, in honorem inventi nec non qui contra statuta inventi fuerint, quae vestrae existunt sanctitati dicenda, vel aliqua parte membrorum perpassi, et qui ex poenitentibus ad sacros ordines adepti. Quisquis talium consecrator extiterit provideat. Nos enim in nullo volumus severitatem exercere, sed qui in causis Dei contumacia vel delicto deliquerit, aut ipse quod perperam fecit abolere noluerit, in se quicquid in alio non rescari inveniet. Quod ut deinceps possit tenacius custodire, si placet omnes causas et subscriptiones proprias commodate ut synodali iudicio auditus claudatur inlicitis.

Responsio episcoporum. 1. Vere cognoscimus gratia sancti Spiritus cor apostolatus vestri succensum, ut tantae miseriae squalores fidelium mentibus detergantur; et quasi vulnus corpori infixum addito talium miseriae obserato salutari antidoto curetur, sicut bene provisum est interdictione quae contraria sunt, ne duo quispiam cuiuscumque regentes sacrique baptismatis unda lotus amplectat, ut non tanti piaculi sicut audita sunt mole oppressi precipiti incidant ut ne voragine mereantur iniquitatis vitari debeant, atque radicibus evellantur.

Secunda admonitio pontificis. 2. Necessaria rerum dispositione constringimur, in apostolicae sedis moderamine convenimus, si canonum paternorum decreta librare, et retro presulum decessorumque nostrorum precepta metiri, ut quae presentium necessitas temporum restaurandis ecclesiis relaxanda deposcit, et adhibita consideratione diligentius, quantum possumus fieri temperemus, quod nec in totam formam veterum videamur excedere regularum, et reparandis militiae clericalis officii, quae per diversas provincias neglecta videantur recuperantur im melius, ut quae per loca destitutae ecclesiae competentis ex auxilii salutare subsidium restaurandae non

VARIANTES LECTIONES.

¹ docet 1. ² presbyterii 1. ³ regularum 1. ⁴ permanent 1.

neglegamus, animarum nostrarum salutem, ne nobis ad magnum eveniat reatum, si tanto coortante periculo in quantum valuerimus si neglegimus subveniri.

Secunda responsio episcoporum. 3. Etiam si nulla staret necessitas ecclesiasticae disciplinae expetenda, revera nobis fuerat illud privilegium sedis vestrae, quod susceptis regni clavibus post resurrectionem salvatoris per totum orbem beatissimi Petri singularis praedicationis universorum in laminationem prospexit; cuius vicarii principatus sicut eminent, ita metuendus est ab omnibus et amandus. Proinde nos Deum in vobis primitus adorantes, cui sine querela servitus ad fidem recurrissemus apostolico ore laudatam, id est responsa querentes, unde nihil errore nihil praesumptione sed pontificali totum deliberatione praecipitur, ut quod observare velitis, apostolicis affatibus instruamur. Quatenus et fraternitate collecta prolatis in medium venerandi synodi constitutis, adversus ea quae contraria sunt legi vestra auctoritate subnixi quid oporteat in hominibus ordinationem fieri intellegere Deo iuvante possimus. Erit profecto vester triumphus, si apostolatus vestri temporibus quod sancti Petri cathedra obtinere catholica audeat ecclesia, si novella zizaniorum semina fuerint omnino stirpata, orante pro nobis sancto apostolatu vestro, iugi aevo divina conservet aeternitas.

Exaudi Christe Eugenio papae vita.

4. Oramus sanctitatem vestram, ut aures vestras intima cordis affectione per singula attentius accomodare procuraretis, ut noster labor in omnibus nostrarum animarum proficiat ad salutem; et si vobis placet ut audiat, legantur coram omnibus. Universi respondentes dixerunt: legantur.

Theodorus diaconus legit.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti quod est trinitas individua, primis omnium de ecclesiis Dei quae per singula loca in parrochiis vicis vel civitates in ruinis neglecto reiacent, in quibus nec officia aut luminaria fiunt, nec etiam ibidem pro aliquo servitio inveniuntur, et dotes quae ex tempore consecrationis ibidem datae fuerunt, ablatae sunt, nec recordantur quas prius possidebant; praevideat itaque, fratres, qualiter domus Dei, ut honorem habeant a fidelibus christianis, restauratae existant, et primitiae et redditus quos Deus fidelibus iussit ibidem offerre, non minuantur. Ut sacerdotes ministrique Dei secundum Deum ibidem servientes et conversantes suum possint observare propositum. Quia scriptum est, sacerdotes non aliis vacent nisi sola oratione lectione et praedicatione. Nam quis securus iudicem nuntiet si praeco tacet? et ut per prophetam Dominus comminans ait: Si non annuntiaveris iniquitatem suam, sanguinem eius de manu tua requiram. Quia si sacerdotes inopes aut imprudentes existunt, qualiter possunt aliis subvenire? Quia qui sibi nequam est, cui alii bonus erit? Quam ob rem si Dei domus in paupertate aut destructione inveniantur, quomodo populus Dei docere possit? Pensate, fratres, qualem rationem ante tribunal Christi reddituri erimus, videat plebs christiana si domus Dei haec patiuntur, quid de se suaque domo suisque posteris aestimetur? Quoniam de omnibus actionibus et negligentis sumus in tremendo examine rationem Deo reddituri.

5. Itaque sacerdotes et ministri Christi qui inter gradus clericorum ordinati existunt, debito officio secundum Deum et doctrinam patrum in omnibus conserventur, eruditi existentes in divinis libris, valeantque se conspiciere et alios emendando docere. Ut quibus commissa sunt divina tractare misteria, prudenter atque decenter cum Dei timore sua va-

leant ministeria adimplere, ut Deo cui assistunt profecto placere possint.

6. Cavendum quippe est, ut non ineruditi ad ministerium Christi vel inlitterati ut decet accedant, ne, quod absit, eveniat sicut Dominus ait: Si caecus caeco ducat prestetit, ambo in foveam cadunt. Quia non eos convenit secularia cura peragere, vel etiam per domos alienas inconvenienter conversare, sed potius in ecclesiis habitantes, debita studeant officia exercere.

7. Igitur monachi et sanctimoniales feminae quae se sponte Deo voventes tradiderunt, et ante humanos oculos in habitu religiositatis ostendere decreverunt, in ea vita ac religione et opere studeant permanere, quia cum se in oculis nominum ostendunt, maxime in conspectu Dei prohteri considerantur aeterni. Idcirco pensare studeant, ne falso nomine et habitu existentes, hypocrite inveniantur. Impium enim est homini Deo mentiri. Itaque unusquisque observare studeat, et verba sapientissimi optimique praedicatoris attendat, cum ait: Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Nam qui votum mutaverit, de reatu suae conscientiae promissionisque constringitur, et reus in Dei apparatus iudicio, si se emendare omnino noluerit. Providendum denique est et omnimodis curandum atque studiosius vigilandum, cui cura regimini commissa est, ut haec omnia oportuna cum Dei timore ordinentur, ne per neglectum pretermittantur, et periculum adcreseat, quam per negligentiam et peccata, adstant et pericula adcrescunt. Si vero sanctitatis vestrae placet, abbates vel abbatissae per monasteria quae ordinanda sunt non per munera ordinentur, sed studiosius inquirentur, qui sciant Dei habere timorem et hominis reverentiam, bonisque operibus perfulgentes, ut optime eruditi in his quae sibi pertinent maneant; et subiectos sibi recto moderamine secundum Deum et sanctam regulam plener et purae queant cunctos edocere, ut de susceptis animabus in Dei iudicio non reprobi sed potius immaculati appareant, quatenus illam desiderabilem vocem possint audire: Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui.

8. Considerandum vero nobis est et a populo nimis cavendum, ut nullus ex propria cognatione aut velatam diaconam vel raptam uxorem accipiat, ne talibus rebus animam perdat, et principum institutis damnatus fiat. Haec autem fratres commissis ovibus a nobis sedule ammonenda sunt, ne forte populus christianus tali praesumptione temeratur existat, et tam nos quam ipse peccatum incurrat.

9. De quibusdam regionibus ad nos refertur, quod die sancto dominico sicut in aliis diversa opera exercentur, quae in illo fieri non conveniunt. Quapropter admonenda nobis necessaria res existit, et grandi comminatione populum cohercere, ne hoc die divinam vocem obaudiens servile opus audeat exercere; quia sex diebus fecit Deus coelum et terram et omnia quae sunt in eis; dieque septimo requievit, quem benedixit et sanctificavit et Moysi verba legis praecipiens ait: Mementote diei sabbati, ut sanctificetis; requiescas tu et quae tua sunt; et ut psalmista admonet dicens: Vacate et videte quoniam ego sum dominus. Et si populus Hebreorum cum tanta devotione hodie celebrat quod ei in figura novi testamenti commissum est, quanto magis populus christianus diem sanctam resurrectionis domini nostri Iesu Christi et nostrae redemptionis cum magno honore atque timore debet observare, et non in aliis vacare nisi oratione, et ad ecclesiam Dei concurrere praecipitque divina cum reverentia audire, totoque corde percipere, credere et operari, et corpus Christi quod consecratur digne studeant assumere.

VARIANTES LECTIONES

¹ re c. ² docenter c. ³ hyporite c. ⁴ iudicio e. ⁵ et c.

10. Itaque fratres mei omnes admonendi et docendi a vestra sanctitate sunt, ut fidem quam in baptisate promiserunt tenentes, timorem Dei tam viri quam femine prae oculis habeant, et orationem dominicam ac symbolum parare et memoriter retinere non neglegant, ut quod corde credit, ore proferat, ut cognoscat se qua conditione seu religione adepti sanctum baptismum prae professi ut Christi mandata in omnibus conservare studeant, et divino mandato Deum et proximum diligant, ut scriptum est: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et proximum tuum sicut te ipsum, quoniam dilectio proximi malum non operatur.* Unde et Dominus: *Qui diligit me sermonem meum servabit, et ego diligam eum et ostendam ei me ipsum.* Et iterum: *Qui non diligit me, sermones meos non servat, habet qui iudicet eum.* Hinc Iacobus ait: *Si quis totam legem observaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* Quid enim est hoc unum nisi vera et perfecta caritas, quam unicuique non subdole convenit observare.

11. Et hoc fratres admonere oportet, ut condecet, ita castum possit observare coniugium, quia scriptum est: *A Deo preparabitur mulier viro, et quam Deo coniungit homo non separet.* Videat quicumque est ille et intellegat qui Dei precepta contemnit, qualiter erit iudicandus nisi emendare studuerit, qui contra divina praecepta propriam dissociaverit carnem merito fit condemnandus. Itaque et qui se iunxit meretrici, corpus Christi et templum Dei maculare attendit. Videte, fratres, videte, et diligenti cura attendite, ne quis faciat membra meretricis, sicut scriptum est: *Qui adheret meretrici, unum corpus efficitur.* Melius namque est ut si qui sine uxore est, si potest sic maneat, si autem non se continet, nubat. Ne, quod absit, diabolica instigatione a Deo separatus videatur; et pereat ut scriptum est: *Qui elongat se a Deo peribit.* Cavendum est ne pro tali culpa parvae et caduca istam vitam perdat, quispiam carnis subsequens voluntatem aeternam et angelorum societatem. Haec fratres dilectissimi diligentius pro Dei amore nostraque apostolica interveniente admonitione, quae hodie vobis relecta sunt attendentes observare atque admonere procurate, ut sermo Dei a vobis in omnibus iudifferenter percurrat, ne inimicus, qui ut leo rugiens quaerit quem devoret, locum vastationis inveniat, ut tam relecta quam etiam (quae) adhuc pio moderamine et vestro synodali concilio confirmanda existunt, omnibus proficiant ad salutem. Quia qui aures clausas admoniti habere noscuntur, sine dubio desperati existunt. Itaque omnibus praedicando curiosius subvenite, ne aliqua desperatione, quod Deus non permittit, promissis premiis alieni existant. Sed omnia observantes, aeterni regni participes divinis dapibus mereantur inveniri. Haec enim quamvis pauca dictis sufficiat, crastino vero Deo largiente pro affectu universae plebis Christi et alia sunt dicenda.

In nomine Domini et salvatoris nostri Iesu Christi Imperantibus dominis nostris piissimis augustis Hludowico a Deo coronato magno imperatore anno XIII; sed et Lothario novo imperatore eius filio anno X, indic. IIII mense Novembrio die XII. Eugenius sanctissimus atque beatissimus et universalis papa cum universis coepiscopis, videlicet Petronaci archiepiscopo civitatis Ravennatae¹, Leopardo episcopo Fosisinfronate, Passivo episcopo Herane, Runualdo episcopo Agnaniae, Lamperto episcopo Aretinae, Iohanne episcopo Silvae candidae, Stephano episcopo Portuense, Benedicto episcopo Aloanense, Cesario episcopo Hostiense, Georgio episcopo Vellatriense, Constantino episcopo Petreniense, Romano episcopo Cerense, Grasulfo episcopo Fesulense Paulino episcopo Sunogauiense, Peredeo epi-

A scopo Renense, Ausperto episcopo Popoliense, Valeriano episcopo Sutriense, Stefano episcopo Ariminense, Germano episcopo Ausimano, Passivo episcopo Galiense, Stefano episcopo Ortenense, Andrea episcopo Clusense, Stabili episcopo Castello felicitatis, Waliperto episcopo Urbivetenense, Vestiano episcopo Suanense, Alifredo episcopo Baluae regense, Paulino episcopo Triviense, Petro episcopo Centumcellense, Agatho episcopo Montefeletrano, Item Agatho episcopo Polimartiense, Magno episcopo Asiense, Liutardo episcopo Nucesense, Petro episcopo Lucano², Bertoaldo episcopo Lunense, Agiprando episcopo Florentino, Lomprando episcopo Pistoriae, Theoderico episcopo Perusinae, Donato episcopo Galense, Codemundo episcopo Tuscanense, Ragiperto episcopo Suelense, Tigrino episcopo Anconitano, Agiperto episcopo Fanestre, Iohanne episcopo Pisane, Benenato episcopo Eugubiense, Lupo episcopo Furcunense, Petro episcopo Voluterrense, Sebastiano episcopo Ticinense, Dominico episcopo Pensaurense, Iohanne episcopo Hesinde, Leonino episcopo Tribustabernae, Gratiioso episcopo Nepesine, Iohanne episcopo Tuterninae, Eleutherio episcopo Privinatae, Benedicto episcopo Amerinae, Theodosio episcopo Mantutrinense, Adriano episcopo Salatriano, Samu- hele episcopo Savinense, Adriano episcopo Signinae, Cosma episcopo Humanatae, Maurino episcopo Urbinatae, Walano episcopo Teatinae, atque cunctis venerandis presbyteris, scilicet Iohanne archipresbytero, Dominico presbytero, Georgio presbytero, Iohanne presbytero, Simeon presbytero, Sergio presbytero, Gregorio presbytero, Benedicto presbytero, Urso presbytero, Crisientio presbytero, Simeon presbytero, Lubiano presbytero, Anastasio presbytero, Benedicto presbytero, Maurino presbytero, Urso presbytero, coram sacratissimo corpore beatissimi Petri principis apostolorum residentibus; astantibus quoque diaconibus quorum sunt nomina: C Valentinus archidiaconus, Theodorus diaconus, Leo diaconus, Faustinus diaconus, item Leo diaconus, Leontius diaconus, diversoque clero, legente Theodoro diacono, pontifex dixit: *Cum simus dominicae plebis superna miseratione rectores, studiosius nos convenit Dei praesidio pro eorum sepe cogitare salutem, ne de creditis frustrati, quod absit, animabus, insidiis antiqui hostis ante omnium pastorem nisi succedat praeveniendo de offensis correctio districtam cogamur solvere rationem, Dumque perpendo vel animo reduco, quanta circumspectione nos oportet invigilando contra sui cuiusque sceleris nequitiam obviare, et si quando insilierit ad perturbandas fidelium mentes, adiutorio superne ictu pcius resistere ei³, valde concutiar, atque nimis tabesco, ne serpentina calliditate, quod absit, leviores quosque decipiat. Deo vero favente sollicitudinem animae, pio ore, mente, divino iuvamine freti pro salute hominum omnium ostendere debemus, ut in confusum vultum non fraudet, de cuiusquam percussi assistere aeterni iudicis mereamur, sed potius, vocem audire inquitentem: Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Hinc namque est quod ingemescens dico, quia populi christiani per provincias et loca commorantes audio temere contra catholicae fidei documenta et patrum statuta agere, quod oportunum est spiritali amputari mucrone, ne seges boni agricolae zizaniorum mixta horrentibus fructibus sordescat.*

ITEM CAPITULA PREDICTI PONTIFICIS DE MINISTERIS ET ORDINIBUS ECCLESIASTICIS.

1. *Ut episcopus approbatus opere ordinetur.* Beatissimi Pauli discretionem atque admonitionem epi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ rarauennate c. ² lucana c. ³ resisterei c.

scopum consecrari omnino oportet, desiderabilem boni operis, inreprehensibilem, et reliquis omnibus apparitionibus quae secuntur, ut doctrinam Dei nostri ornent in omnibus, ne ut in pastoralis libro continetur, contradicendus inveniatur. Ab imperitis enim, inquit pastorale, magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum? et iterum: Ille igitur, ille modis omnibus ad exemplum venditi perfrabi, qui cunctis carnis passionibus moriensiam spiritualiter vivit, qui prospera mundi postposuit, qui nulla adversa pertimescit, qui sola interna desiderat, cuius intentioni bene congruens nec omnino per inbecillitatem corpus, nec valde per contumeliam repugnet. Qui ad aliena cupiendo non ducitur, sed propria largitur, qui per pietatis viscera citius ad ignoscendum flexitur, sed numquam plus quam deceat¹ ignoscens ab arce rectitudinis inclinatur. Qui nulla inflicta perpetrat, sed perpetrata ab aliis ut propria deplorat. Qui ex affectu cordis alienae infirmitati compatitur, sicque in bonis proximi sicut in suis provecibus laetatur; qui ita se imitabilem ceteris in cunctis quae agit insinuat, ne inter eos habeat quod saltem de transactis erubescat. Qui sic studet vivere, et proximorum quoque arenia doctrinae fluentis valeat inrigare, qui orationis usu experimento iam didicit, quod obtinere a domino quae poposcerit possit, cui effectus vocem iam quasi specialiter dicitur. Adhuc loquente te dicam: Ecce adsum. Ideoque talium rerum tales esse oportet, non indocti ne aliqua oportunitate turpes inveniantur, sicut in eodem libro habetur. Quia cum spiritale aliquid a subditis pastor inquiritur, ignominiosum valde est, si tunc incipiat querere vel discere, cum questionem debet enodare.

2. *Ut nullus episcopus aliusque sacerdos muneribus ordinetur.* Cavere itaque oportet unumquemque sacerdotem, ne premiis videatur consecrari, ut non exemplo Simonis magi in condemnationem et laqueum incidat diaboli; quia tam factus quam etiam faciens honore adepti debent esse condemnandi, sicut in Calcedonense ahorumque patrum habetur concilio, quia qui muneribus ordinator, non animae decertare capit remedium, sed vanae gloriae venerare lucrum.

3. *Qualiter episcopum docere et consistere oportet.* Episcopum vero bono opere consistere oportet, ut non solum factis congruentibus luceat, sed optimus speculator existat, qualiter populus verbum predicationis ostenso opere sine dubio observando attendat, beatissimo Gregorio papa docente. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum, ut et sua singulari congruat, et tamen a communis aedificationis arte nunquam recedat.

4. *De indoctis sacerdotibus.* Quamquam ad monita doctorum et statuta patrum sacerdotes indoctos prohibet consecrari, oportuni temporis moderatione, si episcopus inveniatur indoctus, a metropolitano proprio, et deinceps sacerdotes, id est presbyteri, diaconi, vel etiam subdiaconi, a suo proprio episcopo ut doceri possint admoneantur, et interim subiecti sacerdotes et tales clerici ad tempus celebrationem divinis ministeriis et officiis suspendantur, ut docti valeant ad debitum ministerium advenire. Si autem potuerint edoceri, in potestate episcopi sit.

5. *Ut neglegendi episcopi canonicam regulam observentur.* Episcopum enim consecrari non convenit, nisi a clericis et populo fuerit postulatus. Unde Celestinus² papa dicit: Nullus invictus ordinetur episcopus. Plebis enim, clericorum et ordinis, consensus et desiderium constat esse requirendum. Et Leo sanctissimus papa ait: Nulla enim ratio sinit ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti. Quod si in eadem ec-

clesia dignus non inveniatur, tunc alter de aeterna eligatur ecclesia. Tamquam vis necessitas eveniat invidiose nullo modo consecratur invitus.

6. *Ut episcopi extra propriam parrochiam non morentur.* Episcopi enim ad culturam propriis ecclesiis sepius debent adesse, quia absentia episcopi plerumque fit calamitas plebis. Ideoque Sardicense admonente concilio, ultra trium ebdomatarum spatium propriis ecclesiis non morentur, nisi forte per iussionem metropolitani vel principis, si ex necessitate contingat; quoniam longius nisi per auctoritatem canonicam proficisci neque subiecti sacerdotes debent.

7. *Ut clerici consistere debeant.* Necessaria etenim res existit, ut iuxta ecclesiam claustra constituantur, in quibus clerici disciplinis ecclesiasticis vacent. Itaque omnibus unum sit refectorium ac dormitorium, seu ceterae officinae ad usum clericorum necessariae. Ministri vero post episcopum super ea tales eligantur, quorum vita atque doctrina illos potius exornent quam debonestent.

8. *De sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis.* Episcopi in baptismalibus plebibus ut testes propriis diligenter curam habere debent, et cum eis presbyteros necessitas occurrerit ordinandi, at reverentius observentur, convenit enim in eis ibidem habitantium sibi adhibere consensum.

9. *Ut clerici non plusquam sufficere ordinentur.* Itaque congregandis clericis modus discretionis teneatur. Videlicet ne plus admitantur quam facultas rerum eis canonicè attributa sufficere possit.

10. *De sacerdotibus qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant.* Sacerdotes namque constitui non oportet nisi in ecclesia aut speciali monasterio deputentur, ne necessitas in saecularibus domibus illis habitando occurrat; alioquin a propriis episcopis aut in episcopia aut in monasteria habitandi et conversandi pro exercendo officio constituantur. In quibus enim mulieres nulla conversari ratione permittit.

11. *Ut sacerdos non aliquo ludo delectetur.* Sacerdos enim sedule divina debet perscrutari et admovere eloquia, ut inveniat beatus de quo psalmista ait: et in lege eius meditabitur die ac nocte. Quamobrem ludo aliquo coram se fieri non delectetur. Transgressor quippe inventus, ad admonitionem episcopi ulterius agere desinat aut³ canonice iudicetur.

12. *Ut sacerdotes feneralia aut rusticum ministeria non exercent.* Sacerdotes itaque qui ad debita et oportuna officia ecclesiis indifferenter adesse debent, fenera aliquo aut venatione vel aliqua occupatione rusticoque ministerio omnino non occupentur, quia sine ornata sacerdotali extra domos eos apparere non convenit. Ne ut aliqui saecularium iniuriis paciantur, sed ea solummodo quae per patrum instituta videntur observent. Contrarius denique inventus aut deinceps desinat, aut canonice subiaceat disciplinae.

13. *Si sacerdos testimonium dicat.* Quamquam sacerdotum testimonium credibile habetur, tamen ipsi in saecularibus negotiis pro testimonio aut confugiendis instrumentis non rogentur; quia eos in talibus rebus esse non convenit; si enim eunte causae aliquid viderint aut audierint, ubi nullae idoneae saeculariae inveniantur personae, ne veritas occultetur et malus et bonus estimetur, in providentia propria sit episcopi, ut aut coram se et competentibus iudicibus aut aliter veritatem honorifice attolat.

14. *Ubi sacerdotes post condemnationem esse oportet.* Sacerdotes etenim aut quamvis alius in ordine ecclesiastico proventus si in eo⁴ scelere inventatur, quo abiiciendus existat, depositus providentia episcopi bene proviso loco constituantur, ubi peccata luceant et ulterius non committant.

VARIANTES LECTIONES.

¹ doceat c. ² et lestinus c. ³ desint aū. ⁴ eos c.

15. *De suspectis sacerdotibus.* Si quispiam sacerdotum, id est presbyter diaconus etiam subdiaconus, de quacumque femina crimine fornicationis suspicatus, post primam secundamque etiam admonitionem metropolitani vel alterius episcopi aut eius cui subiacere videtur, inveniuntur fabulari cum ea, vel aliquo modo cum ea conversari, canonicè iudicentur. Quapropter unusquisque episcoporum in tali se studium ac diligentem curam habere debet, ne ecclesia Christi a propriis possit sordidare ministris. Quia cum propriam uxorem habere non permittitur, maxime ab omni femina sit abstinendus.

16. *Ut episcopo de subiectis plebibus aliisque piis locis non liceat res auferre.* Nulli episcoporum liceat res immobiles de subiectis plebibus aliisque piis locis in proprio usu habere, ne maiores enormiter locupletentur et minores tali facto pauperes inveniuntur. Contra agens canonicam auctoritatem coartandus existat.

17. *De presbyteris qui pro unius oblatione alterius recipere nolunt.* Presbyteris nullis blandiantur aut suadeantur sermonibus, ut non omnium ad se concurrentium in quibuslibet sacris locis oblationibus ad missarum sollempnitatem recipiant. Quia cum mediatores Dei hominumque existunt, in exercendis votis relaxandisque peccatis largissimam debent orationem peragere. Si quis autem contra hunc temeratores extiterit, aut desinat aut doctoris proprii stringatur sententia. Redemptor etenim noster cum sit omnipotens immenseque misericordiae plenus, quantorum populorum vota non recipit et vincula peccatorum unatenus non resolvit!

18. *Quare aut auctoritatis dimissoriae fiant aut credantur.* Episcopus subiecto sibi sacerdoti vel alio clerico nisi ab alio postulatus dimissoria non faciat, ne ovis quasi perditus aut errans inveniatur; sed consensum unius in alterius inveniatur ovili. Et ne vere ut falsae credantur, et falsae ut verae suspicentur, universalis pontificis aut imperialis vel metropolitani bulla roborari.

19. *Ut episcopi universique sacerdotes advocatos habeant.* Quia episcopi universique sacerdotes ad solam laudem Dei honorumque operum actionem constituantur, debet ergo unusquisque eorum tam pro ecclesiasticis quam propriis suis actionibus excepto publico videlicet crimine advocatum habere, non malae famae suspectos, sed bone opinionis et laudabilis artis inventus. Ne, dum humana lucra attendunt, aeterna praemia perdant.

20. *De his qui advocatos invenire nequeunt.* Si enim fuerit quispiam sacerdotum inventus qui advocatum in iudicium proferre non valeat, coram plebe propria suum episcopum tandem oportet discutere sacerdotem, si bonae an malae conversationis existat, aut cuius rei a cura debita advocatum habere non possit; malus vero inventus, pro qualitate culpa secundum canonicum norma emendari curetur.

21. *De monasterio vel oratorio quod a proprio dominio soli aedificatum est.* Monasterium vel oratorium canonicè constructum, a dominio constructoris invito non auferatur, liceatque illi id presbitero cui voluerit pro sacro officio illius dioceseos et bonae auctoritatis dimissoriae cum consensu episcopi ne malus existat commendare, ita ut ad placita et iuxta reverentiam ipsius episcopi oboedienter sacerdos recurrat.

22. *De invasione quasi pro parte ecclesiae facta.* Si quispiam invasor comprobatus dicat pro parte ecclesiae se egisse de privata sibi re pertinente, ab ipso suoque herede solvatur invasio. Sacerdos denique in tali culpa pauper inventus, a proprio canonicè iudicetur episcopo, ut non ecclesia sibi commissa dampnum sustineat.

23. *De scnodochiis et aliis similibus locis.* Per sollicitudinem episcoporum quorum dioceseos existunt, ad easdem utilitates quibus constituta sunt ordinantur, ut debiti panes atque cure pertinentibus vertantur.

24. *De piis locis quae sine presbyteris existunt.* Sunt quaedam pia loca ut fertur in diversis regionibus inventa, quae ita impia sollicitudine et sacerdotibus destituta, nulloque debito ibidem resonant nec existunt officia, ut cum sint pro sola Dei laude constituta, divino attestante oraculo: *domus mea domus orationis est*, nunc autem ut aliae domus utilitate secularium hominum sordidae inveniuntur. Itaque si proprio iure ecclesiae subiecta episcopus ibidem sine intermissione presbiterum cum sufficientiae suae utilitatis opes constituat, et si secularium hominum sunt iure constituta, ab episcopo illius dioceseos admoneantur, et si admoniti presbiterum infra trium mensium spatium ibidem neglexerit constituere, curam exinde habens episcopus absque neglecta principi suggerat, quatenus eius emendetur sententia.

25. *De ecclesiis destructis.* Ecclesiae et quaelibet pia loca destructa reiactentia promissae atque susceptae formatae constitutionem proprio dispendio restaurentur, non sufficiente vero necessario a populo plebis auxiliantur, qualiter Dei domus honorifice videantur existere.

26. *Si episcopus a subiectis sacerdotibus ecclesiarum donationes exigat.* Nulli liceat episcoporum a subiecto sacerdote vel aliquolibet alio clerico et piis locis dationes ultra statuta patrum exigere, aut perpositas in angariis inferre. Sed cum sit optimus perspector, ita perspicat, et universe sibi oves commisse a se maxime alantur, atque in necessitatibus adiuventur, quam illicitis exactis dationibus opprimantur.

27. *Quales abbates sunt constituendi.* Abbates etenim per coenobia, velut instanti tempore nunciantur monasterium, tales constituantur, qui cui vocabuli ministerium digne possint indubitanter supplere. Ita docti, ut quandoque fratrum negligentia acciderit, omnino cognoscere possint et emendare, sacerdotali quoque sint honore adepti, ut peccantium sibi subiectorum fratrum valeant omnimodis neglecta refrenare et amputare commissa. Et ita observent, ut statuta regularum per omnia non inveniuntur delinqui.

28. *De monachis qui in solo habitu existunt, et non in ea vita vivunt.* Quamquam plura sint genera monachorum observanda, et alia omnimodis refutanda, tamen de his qui in solo habitu existunt, diligenti cura debet unusquisque episcoporum in sua diocese decertare, ut qui religiositate conantur illudere, boni pastoris studio coartentur, ut aut ad proprium quo defuerunt revertantur monasterium, aut respectum congruum in aliud mittantur. Ut qui semel se Deo voverunt et habitum monachorum ostenderunt, regularem teneant vitam, ut in uno scilicet ut convenit dormitorio ac refectorio dormientes atque existentes, et ad similitudinem apostolorum omnia peragentes, quia nequisquam quod habebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

29. *De feminis sub religioso habitu existentibus.* Feminae vero quae habitum religiosum aut velamen sub obtemptum religiositatis suscipiunt, cum essent vero potentes, deinceps viros sociari non permittantur, sed eligentes monasterium regulariter vivant, aut in domibus susceptum habitum caste observent. Contra autem turpes inventae, providentia episcopi emendentur.

30. *De negotiis et laborationibus die dominico non faciendis.* Constat enim omnes omnino observare, ut die dominico nullus audeat operationes mercatorumque peragere, praeter in cibariis rebus pro iteran-

VARIANTES LECTIONES.

¹ enormititur c. ² XX. c. ³ causa ?

tibus, ita ut libere possint ac debitae in eo die secundum possibilitatem omnes ad ecclesiam currere, et in sola omnipotentis Dei oratione vacare. Ut qui christiano vocabulo nuncupantur, convenienter opera peragere videantur.

31. *De criminalibus causis et furtis ceterisque similibus die dominico inventis.* Sunt quippe qui dominico die in quo commissa facinora debent oratione abstergere, alia delectantur committere. Itaque quae aliis diebus committuntur iudicis auctoritate terminentur. Eo die persona suspecta et reatu infamata aut optima satisfactione aut custodiis constituere ut licitis diebus iudicetur.

32. *De his qui sine ostenso crimine inviti monasterium sunt introducti.* Sicut enim qui monasterium elegerunt, a monasteriis egredi non permittuntur, ita hi qui inviti sine iuste ostensionis crimine monasterio sunt intromissi, nisi volentes non teneantur; quia quod non petunt non observant. Ideoque tales considerandi sunt maxime peccata committere quam plangere, sicut decreto sanctissimi Leonis papae manifestissime continetur.

33. *Ut laici ad missas in presbiterio non consistant.* Sacerdotum aliorumque clericorum ecclesiis servientium honore a laicorum discrete apparere conveniunt. Quam ob rem nulli laicorum liceat in eo loco ubi sacerdotes vel reliqui clerici consistunt, quod presbiterium nuncupatur, quando missa celebratur consistere, ut libere ac honorifice possint sacra officia exercere.

34. *De scolis reparandis pro studio litterarum.* De quibusdam locis ad nos refertur non magistros neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco in universis episcopis subiectisque plebibus et aliis locis in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia adhibeatur, ut magistri et doctores constituentur, qui studia litterarum liberaliumque artium habentes, dogmata assidue doceantur, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata.

35. *De conviviis festis diebus non faciendis.* Sunt

A quidam et maxime mulieres, qui festis ac sacris diebus atque sanctorum nataliciis non pro eorum quibus debent delectantur desideriis advenire, sed blando et verba turpia decantando choros tenendo ac docendo, similitudinem paganorum peragendo advenire¹ procurant. Tales enim sicut minoribus veniunt ad ecclesiam, cum peccatis maioribus revertuntur. In tali enim facta debet unusquisque sacerdos diligentissime populum admonere, ut pro sola oratione his diebus ad ecclesiam recurrant, quia ipsi qui talia agunt, non solum se perdunt, sed etiam alios deperire attendunt.

36. *De his qui adhibitam sibi uxorem relinquunt et aliam sortiunt.* Nulli liceat excepta causa fornicationis adhibitam uxorem relinquere et deinde aliam copulare; alioquin transgressorem priori convenit sociari coniugio. Sin² autem vir et uxor divertere³ pro sola⁴ religione inter se consenserit⁵ vita⁶, nullatenus sine conscientia episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituatur⁷ loco. Nam uxore nolente, aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonio⁸ non solvantur.

37. *Ut non liceat uno tempore duas habere uxores, uxoremve et concubinam.* Nulli liceat uno tempore duas habere uxores, uxoremve et concubinam, quia cum domui non sit lucrum, animae sit detrimentum. Nam sicut Christus castam observat ecclesiam, ita vir castum debet custodire coniugium.

38. *De incestis et inutilitatibus coniunctionibus.* Consobrinam, nepotem, novercam, fratris uxorem, vel etiam de propria cognatione aut quam cognatus habuit, nullus audeat in coniugio copulari. Si quis vero huic nefario coniugio convenerit, et in eo permanserit, sciat se apostolicae auctoritatis anathematicis vinculo esse innodatus; et nullus sacerdos illi tribuat communionem. Si vero conversus diversusque ab illicita fuerit copulatione, dignae penitentiae submittantur, ut sacerdos loci consideraverit.

Eugenius gratia Dei episcopos sanctae catholicae atque apostolicae Romanae ecclesiae huic decreto a nobis promulgato subscripsi.

VARIANTES LECTIONES.

¹ ac venire c. ² si V. Vn. ³ dimittere V. Vn. ⁴ s. vitae r. V. Vn. E. ⁵ consenserint V. Vn. E. ⁶ deest V. Vn. E. ⁷ constituentur V. Vn. E. ⁸ matrimonium non solvatur V. Vn. E.

NOTE.

^a Inter Lotharii Capitularia, supra.

^b Inter Lotharii Capitularia, supra.

BENEDICTI DIACONI CAPITULARIUM COLLECTIO. Pertz monitum.

(Ex Monum. Germ. Hist. tom. IV.)

Opus hoc editionibus Ansegisi, de quibus in praefatione Collectioni ejus praeposita monuimus, praeter tamen Heroldinam, adjunctum, in Codicibus ibidem recensitis, Gothano, Bellovacensi, Camberonensi, Rivipulensi, Normannico, Trecensi, Sangallensi n. 727, Colbertino, altero Vaticano, Tiliano, Pithæano, Parisiensi, et regis Parisiensibus 4636, 4634, 3839 et 3839 A, reperitur. Quorum plurimos, exceptis scilicet Gothano et Parisiensibus 4636 et 4634, cum Stephanus Baluzius editioni suae adhibuisset, nos ope codicis Gothani, qui hucusque nunquam in rem vocatus fuerat, textum Baluzianum leviter tantum recognoscendum statuimus, eaque in re juvenis doctissimi D. Bethmanni praecipue opera usi sumus. Codex Gothanus Ansegisio Benedictum pro libris v, vi, vii, habitum statim subiungit, ita ut post Ansegisum legantur verba *De Conglutinatione istorum*, etc., minio scripta. Hic illic manus secunda correxit, notas margini ascripsit, litteris *i* conjunctis duas lineas transversas imposuit, sed raro, duobus tribusve in locis voces perperam collocatas, litteris *a* et *b* impositis in justum ordinem redegit; saepissime, ubi leguntur quae clero utilia sunt, margini signum vocis *NORA* apposuit, addens nonnunquam: *Nota diligenter*; *Nota caput pro episcopis utilimum*; *nota perutilis de immunitate*; similia. Ubi quod transcripsit exemplar non potuit legere, in margine hoc indicavit scriptor Codicis littera *r* adjecta.